

sunt îngrijiți de mai mulți adulți (Segura și Pierce, 1993)?

Aceste critici nu slăbesc importanța ideilor lui Chodorow. Ele ne spun mult despre natura feminității și ne ajută să înțelegem originile a ceea ce a fost numit „inexpresivitatea masculină” – dificultatea pe care o au bărbații în a-și arăta sentimentele față de ceilalți (Balswick, 1983).

Teoria lui Gilligan

Carol Gilligan (1982) a continuat analiza lui Chodorow. Opera sa se concentrează asupra imaginilor pe care le au femeile și bărbații adulți despre sine și realizările lor. Ea este de acord cu Chodorow că femeile se definesc pe ele însele în termeni de relații personale și își consideră realizările în raport cu capacitatea de a avea grijă de ceilalți. Locul femeilor în viața bărbaților este, prin tradiție, unul de îngrijitor și tovarăș de viață. Dar calitățile dezvoltate în aceste sarcini adesea sunt devalorizate de bărbați, care văd ca singură modalitate de „succes” accentul pus pe realizările individuale. Grijă pentru relații pe care o au femeile le apare nu ca o forță, așa după cum și este, ci mai degrabă ca o slăbiciune.

Gilligan a intervievat atent aproximativ două sute de femei și bărbați americani de diferite vârste și de diferite condiții sociale. I-a interogat pe toți cu privire la viziunea lor morală și la concepțiile despre sine. Au rezultat diferențe semnificative între perspectivele femeilor și cele ale bărbaților. De exemplu, persoanelor de gen feminin intervievate li s-a cerut să răspundă la următoarea întrebare: „Ce înseamnă a spune despre ceva că este corect sau greșit din punct de vedere moral?” În timp ce bărbații au înclinat să răspundă la această întrebare

menționând idealurile abstracte de datorie, justiție și libertate individuală, femeile au ridicat constant tema ajutorului acordat celorlalți. Astfel, o studentă a unui colegiu a răspuns la întrebare în felul următor:

„Ea [moralitatea] are legătură cu responsabilitățile, obligațiile și valorile, mai ales valorile. [...] Din experiența mea de viață, leg moralitatea de relațiile interpersonale care privesc respectul pentru cealaltă persoană și pentru mine însămi.” Intervievatorul a întrebat apoi: „De ce să-i respecti pe ceilalți oameni?”, primind următorul răspuns: „Pentru că au o vulnerabilitate a sentimentelor, o conștiință care poate fi rănită”. (Gilligan, 1982)

Femeile au fost mai empirice în judecățile lor morale decât bărbații, identificând posibilele contradicții între respectarea strictă a unui cod moral și evitarea rănirii celorlalți. Gilligan este de părere că această viziune reflectă poziția tradițională a femeilor, ancorate mai degrabă în relații de afecțiune, decât în atitudinile de „propensiune către exterior” specifice bărbaților. Odinioară, bărbații considerau femeile înapoiate, dar în același timp erau conștienți că ele aveau calități care lor le lipseau. Perspectivele asupra lor însele se întemeiază mai degrabă pe îndeplinirea cu succes a trebuințelor altora, decât pe mândria realizării individuale (Gilligan, 1982).

Socializarea de-a lungul vieții

Diferitele perioade de tranziție pe care le parcurg indivizii în decursul vieților lor par, la prima vedere, a fi stabilite biologic – din copilărie până la maturitate și, în cele din

urmă, la moarte. Dar stadiile **cursului vieții** umane sunt, în natură, tot atât de sociale pe cât sunt de biologice (Vincent, 2003). Ele sunt influențate de diferențierile culturale și, de asemenea, de circumstanțele materiale ale vieților oamenilor în anumite tipuri de societate. De exemplu, în Occidentul de astăzi, moartea este asociată de regulă cu persoanele în vârstă, deoarece majoritatea oamenilor se bucură de o durată de viață de peste șaptezeci de ani. Însă, în societățile tradiționale de odinioară, majoritatea oamenilor mureau mai tineri, puțini ajungând la o vârstă înaintată.

Copilăria

Pentru oamenii care trăiesc în societățile moderne, copilăria este un stadiu clar și distinct al vieții. Copiii se deosebesc de bebeluși sau de cei mici, care abia încep să meargă; copilăria este perioada dintre frageda pruncie și perioada adolescenței. Totuși, noțiunea de copilărie, ca și multe alte aspecte ale vieții sociale de astăzi, a început să fie folosită de-abia acum două sau trei sute de ani. În societățile timpurii, tinerii treceau brusc de la o pruncie prelungită la roluri active în interiorul comunității. Istoricul francez Philippe Ariès (1965) a considerat „copilăria” o etapă distinctă de dezvoltare, care nu exista ca atare în perioada medievală. În tablourile Europei medievale, copiii sunt înfățișați ca mici adulți, cu figuri mature și același stil de îmbrăcăminte precum vârstnicii. Copiii luau parte mai degrabă la aceleași îndeletniciri și aveau aceleași activități ca și adulții, și nu la jocurile pe care astăzi le consacram copiilor.

Până spre secolul XX, în majoritatea țărilor occidentale copiii erau puși să muncească de la ceea ce astăzi ar fi considerată o vârstă foarte fragedă. De fapt, chiar și în zilele noastre există țări în lume în care copiii mici sunt realmente angajați în muncă, uneori în circumstanțe solicitante din punct de vedere fizic (de ex., în minele de cărbuni). Ideile referitoare la drepturile copiilor și la imoralitatea folosirii lor în muncă sunt dezvoltări recente.

Problematica muncii depuse de copii este discutată în capitolul 11, „Inegalitatea globală”.

Datorită recunoașterii lungii perioade a copilăriei, în zilele noastre societățile sunt întrucâtva mai centrate pe copil decât erau altădată. Dar trebuie să subliniem că o societate astfel organizată nu este una în care toți copiii au parte de dragoste și îngrijiri din partea părinților sau a altor adulți. Abuzul sexual și fizic asupra copiilor este o trăsătură destul de obișnuită a vieții familiale din societatea de astăzi, deși de-abia de câțiva timp a fost dezvăluită amploarea unui asemenea fenomen. Abuzul asupra copiilor din zilele noastre are o legătură evidentă cu maltratarile frecvente ale copiilor din Europa premodernă.

Schimbările care au survenit astăzi în societățile moderne pot diminua și mai mult caracterul distinct al copilăriei. Unii observatori au sugerat că astăzi copiii cresc atât de repede, încât ar putea fi chiar aceasta cauza. Ei arată că până și copiii mici au acces la aceleași programe de televiziune ca și adulții, familiarizându-se astfel mult mai devreme cu lumea adulților decât au făcut-o generațiile precedente.

Adolescența

Noțiunea de „adolescență”, atât de familiară astăzi, nu există nici ea decât de puțină vreme. Schimbările biologice implicate în pubertate (momentul în care o persoană devine aptă de o activitate sexuală adultă și de reproducere) sunt universale. Totuși, în majoritatea culturilor acestea nu produc atât de tulburare și nesiguranță cum se întâmplă în rândul tinerilor din societățile moderne. În culturile care încurajează grupurile de inițiere, de exemplu, cu ceremonialuri distincte care marchează evoluția către maturitate, se trece, în general, destul de ușor peste procesul dezvoltării psiho-sexuale. Adolescenții care fac parte din astfel de culturi au mai

puține lucruri de care trebuie să se „dezvețe”, din moment ce ritmul schimbării este mai încet. A fost o vreme în care copiii din societățile occidentale li se cerea să uite că sunt copii: ei trebuiau să își arunce jucăriile și să se rupă de obiceiurile copilărești. În culturile tradiționale, unde copiii muncesc deja alături de adulți, acest proces de dezvoltare este, de regulă, mai puțin șocant.

În societățile occidentale, adolescenții sunt undeva la jumătate de drum: încearcă adesea să urmeze modelele adulților însă, din punct de vedere juridic, sunt tratați ca niște copii. Ei își pot dori, de exemplu, să meargă la muncă, dar sunt constrânși să frecventeze cursurile școlilor. Adolescenții occidentali își petrec viața între copilărie și maturitate, crescând într-o societate supusă unei continue schimbări.

În societățile occidentale moderne, tinerii adolescenți oscilează între copilărie și maturitate.

Tinerețea

Tinerețea pare să fie din ce în ce mai mult un stadiu în dezvoltarea personală și sexuală a societăților moderne (Goldscheider și Waite, 1991). În rândul grupurilor mai înstărite, îndeosebi, începând cu vârsta de douăzeci de ani, oamenii caută să acorde timp explorării și stabilirii unor afilieri sexuale, politice și religioase. Importanța acestei amânări a responsabilităților ce țin de maturitatea deplină pare să crească, dată fiind perioada mai mare de educație pe care o parcurg astăzi majoritatea oamenilor.

Maturitatea

Majoritatea adulților din Occident pot spera astăzi la o viață care să cuprindă și etapa

bătrâneții. În vremurile premoderne, doar unii puteau anticipa cu deplină încredere un astfel de viitor. Moartea prin îmbolnăvire sau vătămare era mult mai frecventă în rândul tuturor grupelor de vârstă decât în ziua de astăzi, iar femeile, mai ales, înfruntau un risc crescut datorită ratei înalte de mortalitate la nașterea copiilor.

Pe de altă parte, multe dintre tensiunile pe care le experimentăm astăzi erau mai puțin pronunțate în vremurile de odinioară. De regulă, oamenii păstrau o legătură mai strânsă cu părinții lor și cu alte rude decât populațiile din ce în ce mai mobile de astăzi, iar rutinele muncii pe care o depuneau erau identice cu cele ale străbunilor lor. În vremurile de astăzi, trebuie rezolvate incertitudini majore în căsătorie, în viața de familie și alte contexte sociale. Trebuie să ne „construim” viețile proprii mult mai mult decât o făceau oamenii din trecut. Crearea legăturilor sexuale și maritale, de exemplu, depinde astăzi de inițiativa și selecția individuală mai mult decât de hotărârile părinților. Aceasta reprezintă o libertate imensă pentru individ, dar responsabilitatea cu care acesta se confruntă poate impune dificultăți.

În societățile moderne, atenția acordată vârstei de mijloc a devenit deosebit de importantă. Majoritatea oamenilor nu se așteaptă să facă același lucru toată viața, așa cum se întâmpla în culturile tradiționale. Indivizii care au optat pentru o carieră pe viață pot considera nesatisfăcător nivelul atins la vârsta maturității și oportunitățile ulterioare blocate. Femeile care și-au petrecut primii ani ai tinereții întemeind familii și ale căror copii au părăsit căminul, se pot simți acum fără vreo valoare socială. Fenomenul „crizei vârstei de mijloc” este foarte real pentru majoritatea oamenilor care aparțin acestei categorii de

vârstă. O persoană poate avea sentimentul că și-a irosit oportunitățile pe care viața i le-a oferit sau că nu va atinge niciodată idealurile nutrite în copilărie. Totuși, îmbătrânirea nu trebuie să conducă la resemnare sau disperare sumbră; o emancipare de visele din copilărie poate fi eliberatoare.

Bătrânețea

În societățile tradiționale, oamenilor bătrâni li se acorda de cele mai multe ori un înalt respect. În rândul culturilor care includeau grupurile de inițiere, bătrânii aveau un cuvânt important de spus – adesea decisiv – cu privire la problemele importante ale comunității. În cadrul familiilor, autoritatea bărbatului și a femeii creștea odată cu vârsta. În schimb, în societățile industrializate, oamenii în vârstă tind să își piardă autoritatea atât la nivelul familiei, cât și la nivelul comunității sociale mai largi. Odată cu pensionarea, ei pot deveni mai săraci decât fuseseră vreodată înainte. În același timp, a crescut foarte mult segmentul de populație de peste șaiszeci și cinci de ani, după cum vom vedea în secțiunea următoare.

Trecerea la categoria de vârstă a bătrânilor adeseori marca, în cultura tradițională, apogeul statusului dobândit de un individ. În societățile moderne, pensionarea tinde să atragă consecințe contrare. Nemaitrăind împreună cu copiii, și adesea retrăgându-se total din munca plătită, oamenii în vârstă pot întâmpina dificultăți în a considera ultimii ani ai vieții ca fiind satisfăcători. Se consideră, de regulă, că cei care au făcut față cu succes bătrâneții au reușit deoarece au apelat la resursele lor interioare, devenind mai puțin interesați de situația materia-

lă pe care le-o oferă viața. Deși se poate adesea întâmpla aceasta, într-o societate în care mulți sunt sănătoși la bătrânețe, o propensiune spre exterior a propriei ființe devine din ce în ce mai predominantă. Cei care sunt în pragul pensionării își pot reînnoi resursele prin ceea ce a fost numit „vârsta a treia”, în care începe o nouă etapă a educației (vezi de asemenea și discuția despre învățarea continuă din capitolul 17). În secțiunea care urmează, analizăm mai detaliat controversile sociologice cu privire la îmbătrânire.

Îmbătrânirea

Fauja Singh a participat la primul său maraton londonez în anul 2000, la vârsta de optzeci și nouă de ani. A parcurs distanța în 6 ore și 54 de minute. Ultima lui cursă serioasă avusese loc cu cincizeci și trei de ani mai devreme. Când a înregistrat un timp aproape egal la maratonul din 2001, a aflat că a doborât cu aproape o oră recordul mondial pentru cei de peste nouăzeci de ani. În 2002, a stabilit un nou record de 6 ore și 45 de minute. În acest an, 407 de alergători au parcurs un timp mai mare decât cel al lui Singh în maratonul Londrei; majoritatea aveau vârsta de treizeci de ani. Atunci când Singh era la această vârstă, făcea curse de-a lungul și de-a latul Indiei sale native. În perioada în care India și-a câștigat independența în 1947, noi priorități l-au determinat pe Singh să-și încheie cariera de alergător la vârsta de treizeci și șase de ani. O viață mai târziu – văduv și trăind în Ilford, estul Londrei – Singh avea patru copii, treisprezece nepoți și cinci strănepoți răspândiți pe trei continente; a început să caute noi

provocări. Plimbările zilnice și le-a presărat cu partide de jogging. Picioarele sale și-au recâștigat în curând vigoarea. Apoi Singh a văzut la televizor o emisiune despre maraton și s-a decis. De atunci încolo, a alergat la concursuri de maraton din întreaga lume și a donat mii de lire în scopuri caritabile (Askwith 2003).

În special în țările bogate, oamenii au o viață mai lungă, mai sănătoasă și mai eficientă decât odinioară. Când s-a urcat pe tron, în 1952, regina a trimis 273 de telegrame de aniversare pentru a felicita centenarii. Acum, numărul telegramelor de acest fel este de 3000 pe an (Cayton, citat de Centrul de Cercetare Kingshill 2002). Îmbătrânirea poate fi o experiență desăvârșită și plină de satisfacții, așa cum se întâmplă în cazul descris mai sus; sau, dimpotrivă, poate fi însoțită de suferință fizică și izolare socială. Pentru majoritatea oamenilor, experiența îmbătrânirii rezidă undeva între cele două extreme.

În această secțiune vom examina natura îmbătrânirii, încercând să descoperim ce înseamnă să îmbătrânești într-o lume aflată în schimbare rapidă. Începem cu un scurt instantaneu asupra felului în care îmbătrânește populația britanică, înainte de a examina aspectele biologice, psihologice și sociale ale îmbătrânirii. Vom privi apoi către modalitățile în care oamenii se adaptează îmbătrânirii, cel puțin în perspectiva sociologilor. Aceasta ne va conduce la o discuție despre îmbătrânirea în Marea Britanie, axându-ne pe câteva dintre problemele și provocările deosebite cu care se confruntă oamenii în vârstă. Vom discuta și controversile politice din jurul îmbătrânirii populației din Marea Britanie, controversa care au o importanță crescândă dat fiind

numărul din ce în ce mai mare de persoane în vârstă. Vom încheia cu o discuție asupra îmbătrânirii populației lumii.

Încărunțirea societății britanice

Societățile îmbătrânesc în întreaga lume. Un procent din ce în ce mai mare din populația globului are vârsta de șaiszeci, șaptezeci de ani și chiar peste, iar acest proces pare să continue în secolul XXI (Lloyd-Sherlock, 2004). Populația britanică nu face nici ea excepție. Așa cum arată figura 6.1, proporția englezilor de peste 65 de ani era de 5 la sută în toate recensămintele realizate între 1851 și 1911, pentru a se tripla în secolul XX.

Aceste schimbări se datorează unor factori multipli. Agricultură modernă, sistemele sanitare, controlarea epidemiilor și medicina – toate au contribuit la o scădere a mortalității în lume. În majoritatea societăților de astăzi, puțini copii mor în fragedă pruncie; și din ce în ce mai mulți adulți ajung la vârste înaintate.

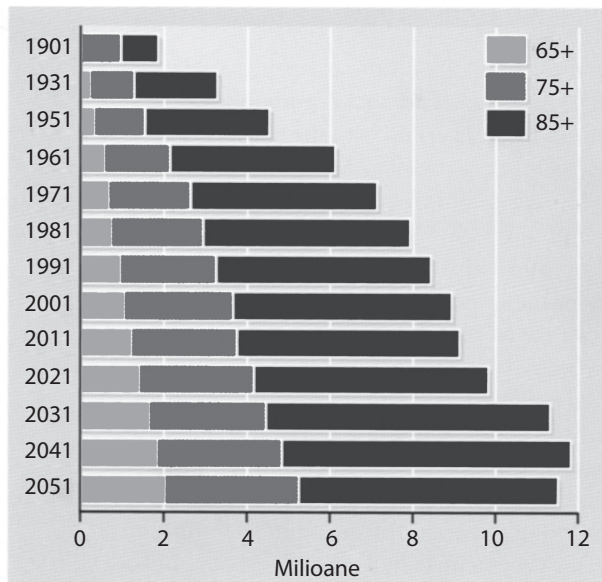

Figura 6.1 Populația vârstnică în Marea Britanie, 1901-2051.

Sursă: OPCS. Din *Sociology Review* 8.2 (Nov. 1998), coperta IV. Copyright Crown.

Luând în considerare statisticile demografice în schimbare, unii sociologi și gerontologi vorbesc despre o „încărunțire” a populației (Peterson, 1999). „Încărunțirea” este rezultatul celor două tendințe pe termen

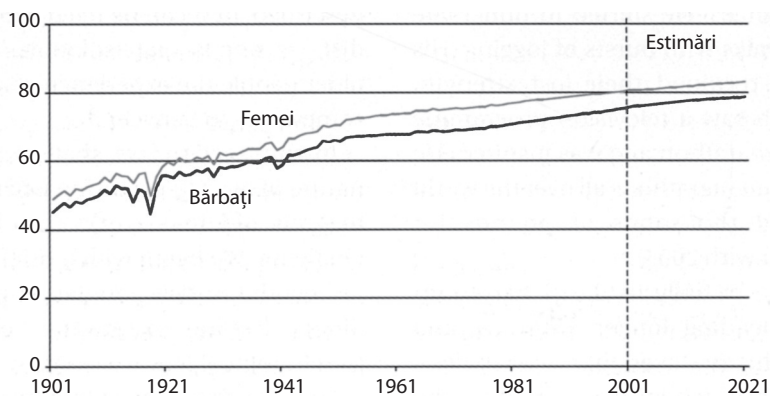

Figura 6.2 Speranța de viață în Marea Britanie.

Sursă: <http://www.statistics.gov.uk/STATBASE/ssdataset.asp?vlnk=7420>

lung existente în societățile industriale: tendința familiilor de a avea mai puțini copii (discutată în capitolul 7) și faptul că oamenii trăiesc mai mult. Media speranței de viață în cazul bărbaților englezi a crescut de la patruzeci și cinci de ani, pentru o persoană născută în 1900, la șaptezeci și șase de ani, pentru o persoană născută în zilele noastre. Pentru o femeie din Marea Britanie, speranța de viață a crescut de la patruzeci și opt la optzeci de ani, pentru aceleași perioade (vezi figura 6.2). Majoritatea acestor îmbunătățiri au survenit în prima jumătate a secolului XX și se datorează foarte mult șanselor crescute de supraviețuire în rândul

În cele din urmă, impactul îmbătrânirii biologice este de neevitat.

tinerilor. În 1921, în Marea Britanie, 84,0 din 1000 de bebeluși născuți vii mureau înainte de vârsta de un an; în 2002, rata era de 4,8 morți la 1000 de născuți vii (HMSO, 2004). În 2003, media speranței de viață a crescut la 80,5 ani (HMSO, 2005). Aceste tendințe sunt de o importanță deosebită pentru viitorul societății britanice.

Cum îmbătrânesc oamenii?

Pentru a examina natura îmbătrânirii, ne vom inspira din lucrările de **gerontologie socială**, o disciplină preocupată de studiul aspectelor sociale ale îmbătrânirii. Cercetarea acestui fenomen seamănă puțin cu examinarea unei ținte în mișcare. Pe măsură ce oamenii îmbătrânesc, societatea însăși se schimbă, la fel întâmplându-se și cu adevărata semnificație a expresiei a fi „bătrân” (Riley și alții, 1988). Pentru englezii născuți în primul sfert al secolului XX, o educație gimnazială era considerată mai mult decât suficientă pentru majoritatea locurilor de muncă disponibile, și mulți oameni nu se așteptau să trăiască peste vârsta de cincizeci de ani – pe care o depășeau cu costul suferințelor provocate de diferite dizabilități. Astăzi, aceiași oameni ating vârsta de șaptezeci de ani sau chiar de optzeci; majoritatea sunt relativ sănătoși, refractari față de pensionare și de părăsirea vieții sociale, și cu dorința unei educații mai mari decât ar fi visat vreodată că este necesar.

Ce înseamnă să îmbătrânești? **Îmbătrânirea** poate fi definită din punct de vedere sociologic drept o combinație de procese biologice, psihologice și sociale care afectează oamenii pe măsură ce înaintează în vârstă (Abeles și Riley, 1987; Atchley, 2000). Aces-

te procese sugerează metafora a trei „ceasuri” metabolice diferite, deși interrelaționate: (1) unul biologic, care se referă la trup; (2) unul psihologic, care se referă la psihic și capacitățile mentale; și (3) unul social, care se referă la normele culturale, valorile și așteptările de rol care au legătură cu vârsta. Există un număr imens de variațiuni în toate aceste trei procese, așa cum se va arăta mai jos. Concepțiile noastre cu privire la vârstă se schimbă rapid, atât datorită risipirii unor mituri de către noile cercetări referitoare la îmbătrânire, cât și datorită succeselor în nutriție și sănătate care au determinat ca majoritatea persoanelor să trăiască mai mult și mai sănătos decât odinioară.

Îmbătrânirea biologică

Există efecte biologice bine stabilite ale îmbătrânirii, deși vârsta cronologică exactă la care ele survin variază mult de la un individ la altul, depinzând de cauze genetice și de stilul de viață. În general, atât pentru bărbați cât și pentru femei, îmbătrânirea biologică înseamnă în mod specific:

- scăderea capacității de a vedea, pe măsură ce cristalinul își pierde din elasticitate (scrisul cu litere mici este năpasta majorității oamenilor de peste cincizeci de ani);
- pierderea auzului, mai întâi a tonalităților înalte, apoi și a celor joase;
- apariția ridurilor, pe măsură ce structura de bază a pielii devine din ce în ce mai fragilă (milioanele de lire sterline investite anual în loțiuni pentru piele și în tot mai obișnuitele operații estetice nu fac decât să întârzie inevitabilul);
- o scădere a masei musculare și o acumulare a celulelor de grăsime, în special în jurul mijlocului (obiceiurile de hrănire care erau compensate prin exerciții fizice

atunci când aveai douăzeci și cinci de ani vă chinuie acum, când aveți cincizeci de ani) și

- o scădere a eficienței cardiovasculare, pe măsură ce tot mai puțin oxigen este inhalat și folosit în timpul efortului fizic (alergătorii de cursă lungă care fugeau șase minute pe milă la treizeci de ani sunt fericiți dacă obțin opt minute pe milă după vârsta de șaizeci de ani).

Procesele firești de îmbătrânire nu pot fi evitate, dar pot fi parțial compensate cu ajutorul unei sănătăți bune, a unei diete și nutriții potrivite și al unui volum rezonabil de exerciții fizice (John, 1988). Stilul de viață poate introduce o diferențiere semnificativă în sănătatea multor oameni de diferite vârste. Majoritatea oamenilor nu sunt împiedicați în mod semnificativ de schimbările fizice din perioada îmbătrânirii, astfel încât să nu mai poată să ducă vieți active, independente, chiar și atunci când au optzeci de ani. Unii cercetători au susținut chiar că, odată cu practicarea unui stil de viață adecvat și dezvoltarea unor rezultate din domeniul tehnologiei medicale, din ce în ce mai mulți oameni vor putea să trăiască fără să fie bolnavi până ce își vor fi atins maximumul vârstei biologice, trăind numai o scurtă perioadă de rău fizic înainte de a muri (Fries, 1980). Există controverse referitoare la când (sau chiar la *dacă*) suntem programați genetic să murim (Kirkwood, 2001). Între nouăzeci și o sută de ani pare a fi nivelul cel mai ridicat al distribuției de vârstă determinată genetic pentru majoritatea ființelor umane, deși unii au susținut că acest prag poate ajunge și la 120 de ani (Fries, 1980; Rusting, 1992; Treas, 1995; Atchley, 2000). Atunci când cea mai bătrână persoană înregistrată oficial de pe glob, franțuza Jeanne Calment, a

murit în 1997, ea avea 122 de ani. A mers pe bicicletă până la vârsta de 100 de ani și l-a întâlnit, în copilărie, pe Vincent van Gogh. Alții au pretins că sunt și mai bătrâni, dar vârstele lor nu pot fi verificate.

Chiar dacă majoritatea bătrânilor din Marea Britanie suferă de deteriorări fizice minore și rămân activi din punct de vedere fizic, continuă să existe stereotipuri nefericite referitoare la „slaba și plăpânda bătrânețe” (Heise, 1987). Aceste stereotipuri sunt legate mai mult de sensul social decât de cel biologic al îmbătrânirii în cultura occidentală, preocupată de prospețime și teama de a îmbătrâni și muri.

Îmbătrânirea psihologică

Efectele psihice ale îmbătrânirii sunt mult mai puțin demonstrate decât cele fizice, deși cercetarea în psihologia îmbătrânirii este într-un ritm continuu și răspândit. Chiar dacă este larg acceptată ideea că memoria, învățarea, inteligența, abilitățile și motivația de a învăța sunt supuse unui proces de erodare odată cu vârsta, cercetările în psihologia îmbătrânirii sugerează existența unui proces mult mai complicat (Birren și Schaie, 2001).

Pentru majoritatea oamenilor, memoria și abilitățile de învățare, de exemplu, nu decad în mod semnificativ decât la o vârstă înaintată, deși viteza cu care cineva își reamintește sau analizează informația poate să încetinească întrucâtva, creând impresia falsă a deteriorării mentale. Pentru majoritatea oamenilor în vârstă care au vieți stimulative și bogate, abilități mentale precum motivația învățării, claritatea gândirii și capacitatea de a rezolva probleme nu par să decadă în mod semnificativ decât foarte târziu în viață (Baltes și Schaie, 1977; Schaie, 1979; Atchley, 2000).

Cercetarea curentă a urmărit măsura în care pierderile de memorie se leagă de alte variabile, cum sunt sănătatea, personalitatea și structurile sociale. Oamenii de știință și psihologii susțin că declinul intelectual nu este ireversibil în mod necesar, și că se caută modalități de identificare a bătrânilor cu risc, astfel încât intervenția medicală să permită o mentenanță mai mare a nivelelor ridicate de activitate intelectuală (Schaie, 1990).

Chiar și boala Alzheimer, deteriorarea progresivă a celulelor cerebrale care este prima cauză a demenței senile, este relativ rară la persoanele neinstituționalizate sub șaptezeci și cinci de ani, deși poate afecta aproape jumătate din numărul celor trecuți de optzeci și cinci de ani. Cercetări recente, îndeosebi cele din domeniul controversat al celulelor stem, au creat speranța că tratamentul bolii Alzheimer ar putea fi posibil într-o zi. Fostul președinte al Statelor Unite, Ronald Reagan, care a murit în 2004, este probabil cel mai faimos exemplu recent al cuiva care suferea de Alzheimer. Soția sa, Nancy Reagan, a susținut în mod public cercetarea asupra celulelor stem.

Îmbătrânirea socială

Vârsta socială constă din normele, valorile și rolurile care sunt asociate cultural unei anumite vârste cronologice. Noțiunea de vârstă socială diferă de la o societate la alta și, cel puțin pentru societățile industriale moderne, se schimbă în timp.

Societăți cum sunt cea japoneză și chineză au venerat în mod tradițional bătrânii, privindu-i ca sursă de memorie istorică și de înțelepciune. Societăți cum este cea britanică și cea americană sunt mai înclinate să îi elimine ca persoane neproductive, dependente, depășite de vreme – atât pentru că nu au

acele abilități tehnologice atât de valorizate de tineri, cât și datorită obsesiei acestor culturi pentru tinerețe. Se cheltuie astăzi o avere pe prescrierea de medicamente, chirurgie plastică și remedii naturiste care promit tinerețea veșnică. Acestea includ lucruri precum operații în zona abdomenului și lifting-uri faciale, loțiuni și pilule împotriva calviției, la fel ca și pilule care susțin că ajută la creșterea concentrării atenției și la îmbunătățirea memoriei. În SUA, în 1998, la trei săptămâni după ce a fost scos pe piață, medicamentul antiimpotență Viagra număra 94% din totalul vânzărilor de medicamente prescrise (Hotz, 1998).

Așteptările de rol sunt surse extrem de importante ale identității personale. În societatea britanică, unele dintre rolurile asociate cu îmbătrânirea sunt de regulă pozitive: lord, senior-consultant, bunic iubitor, vârstnic evlavios, părinte spiritual înțelept. Alte roluri pot fi supărătoare, conducând la scăderea stimei de sine și la izolare. Există stereotipuri de rol extrem de stigmatizante pentru oamenii în vârstă din Marea Britanie; gândiți-vă la expresii precum „bătrân țăfnos”, „bătrân nebun”, „bătrân plictisitor” și „bătrân murdar” (Kirkwood, 2001). De fapt, asemenea tuturor celorlalți, vârstnicii nu îndeplinesc în mod pasiv rolurile sociale desemnate; ei le configurează și le reconfigurează activ (Riley și alții, 1988). Vom discuta mai târziu în carte despre discriminarea persoanelor în vârstă.

Îmbătrânirea: explicații sociologice concurente

Gerontologii sociali au oferit nenumărate teorii cu privire la natura îmbătrânirii în

societatea britanică. Unele dintre cele mai vechi teorii pun accentul pe adaptarea individului la rolurile sociale în schimbare, pe măsură ce persoana îmbătrânește. Teoriile mai noi se concentrează pe felul în care sunt structurate social viețile persoanelor în vârstă și pe conceptul de curs al vieții. Cele mai recente teorii s-au axat pe mai multe aspecte, în special pe modalitățile în care oamenii în vârstă și-au construit viețile în contexte instituționale specifice.

Prima generație de teorii: funcționalismul

Cele mai vechi teorii ale îmbătrânirii aparțin abordării funcționaliste, dominantă în sociologie în perioada 1950 – 1960. Ele au pus accentul pe felul în care indivizii se adaptează la rolurile sociale pe măsură ce îmbătrânesc și felul în care aceste roluri erau folosite de societăți. Primii teoreticieni presupuneau că îmbătrânirea aduce cu sine un declin fizic și psihologic și că schimbarea rolurilor sociale trebuie să ia în considerare această decadere (Hendricks, 1992).

Sociologul american Talcott Parsons, unul dintre cei mai influenți teoreticieni ai anilor 1950, a susținut că societatea trebuie să găsească roluri pentru persoanele în vârstă care să concorde cu vârsta înaintată. Și-a exprimat îngrijorarea că SUA, îndeosebi, cu accentul pe care îl pune pe tinerețe și evitarea morții, a eșuat în asigurarea rolurilor potrivite pentru înțelepciunea și maturitatea cetățenilor săi în vârstă. Mai mult, dată fiind îmbătrânirea societății, care era evidentă chiar și în vremea lui Parsons, el a susținut că acest eșec ar putea conduce la descurajarea persoanelor în vârstă și alienarea lor față de societate. Pentru a dobândi o „maturitate sănătoasă”, a susținut Parsons (1960), per-

soanele în vârstă trebuie să se adapteze psihologic la circumstanțele modificate în care se află, iar societatea, în același timp, trebuie să le redefinească rolurile sociale. Trebuie abandonate rolurile vechi (precum munca) și identificate noi forme de activități productive (precum serviciul de voluntariat).

Ideile lui Parsons le-au anticipat pe cele ale **teoriei dezangajării**, concepție conform căreia este mai bine pentru societate ca oamenii în vârstă, pe măsură ce îmbătrânesc, să fie înlăturați din rolurile lor de odinioară, făcând loc altora (Cumming și Henry, 1961; Estes și alții, 1992). Conform acestei perspective, date fiind fragilitatea, boala și dependența din ce în ce mai mare a persoanelor în vârstă, devine extrem de disfuncțional ca ei să ocupe roluri sociale tradiționale pe care nu le mai pot îndeplini în mod adecvat. De aceea, oamenii în vârstă ar trebui să se pensioneze din slujbele lor, să se retragă din viața civică și, în cele din urmă, din oricare alte activități. Se presupune că dezangajarea este funcțională pentru societatea ca totalitate, deoarece ea pune la dispoziția tinerilor rolurile îndeplinite odinioară de persoanele în vârstă, tinerii abordându-le cu noi forțe și abilități. De asemenea, se presupune că dezangajarea este funcțională pentru persoanele în vârstă deoarece ele nu trebuie să se mai gândească la concordanța dintre aceste roluri, vârsta lor avansată și declinul sănătății. Numeroase studii asupra adulților mai în vârstă au relatat că majoritatea nu au obiecții cu privire la pensionare, despre care pretind că le-a ridicat moralul și i-a făcut mai fericiți (Palmore, 1985; Howard, 1986).

Dacă teoria dezangajării este întrucâtva adevărată, ideea conform căreia persoanele în vârstă ar trebui să se sustragă complet

societății în general se bazează pe un stereotip conform căruia vârsta înaintată implică în mod necesar fragilitate și dependență. Criticii teoriilor funcționaliste asupra îmbătrânirii susțin că acestea pun accentul pe nevoia oamenilor în vârstă de a se adapta la condițiile existente, dar nu se întreabă dacă circumstanțele cu care se confruntă aceștia sunt corecte. Ca reacție, s-a ridicat un alt grup de teorii – cele provenind din tradiția conflictului social (Hendricks, 1992).

Cea de-a doua generație de teorii: teoria stratificării pe vârste și teoria cursului vieții

Începând cu jumătatea anilor '70, a apărut în gerontologie o nouă serie de teorii (Estes *et al.*, 2003). Două dintre cele mai importante contribuții au fost *teoria stratificării pe vârste* și *teoria cursului vieții*. Prima ia în considerare rolul și influența structurilor sociale, cum este politica de pensionare, asupra procesului îmbătrânirii individuale și asupra stratificării extinse a persoanelor vârstnice în societate. Un aspect important al acestei teorii îl constituie conceptul de *întârziere structurală* (Riley *et al.*, 1994). Aceasta arată felul în care structurile nu țin ritmul cu schimbările la nivelul populației și la nivelul vieților indivizilor. De exemplu, în Marea Britanie, atunci când vârsta pensionării a fost stabilită la 65 de ani, curând după cel de-Al Doilea Război Mondial, speranța de viață și calitatea vieții pentru cei în vârstă era considerabil mai scăzută decât este astăzi (vezi figura 6.2).

Ca și abordarea stratificării pe vârste, perspectiva cursului vieții s-a preocupat și ea de îmbătrânire în termeni de ajustare individuală. (S-a vorbit despre cursul vieții anterior.) În această perspectivă, îmbătrâ-

nirea apare ca o etapă a vieții, configurată de factorii istorici, sociali, economici și ai mediului de viață care survin în primele perioade din decursul vieții. Astfel, modelul cursului vieții consideră îmbătrânirea ca un proces continuu de la naștere până la moarte. Prin aceasta, el contrastează cu teoriile mai vechi care se concentrau numai pe vârstnici, ca grup distinct. Această teorie unește micro- și macrosociologia în examinarea relațiilor dintre stările psihologice, structurile sociale și procesele sociale (Elder, 1974).

Cea de-a treia generație de teorii: teoria economiei politice

Una dintre cele mai importante cotituri în studiul îmbătrânirii din ultimii ani a constituit-o *perspectiva economiei politice*, inițiată de Carroll Estes. Teoria economiei politice a analizat rolul statului și al capitalismului ca sisteme de dominație și de marginalizare a persoanelor în vârstă.

Teoria economiei politice se concentrează pe rolul sistemelor economice și politice în configurarea și reproducerea aranjamentelor de putere preponderente și a inegalităților în societate. Politica socială – în venit, sănătate sau asigurare socială, spre exemplu – este înțeleasă ca rezultat al luptelor sociale, conflictelor și relațiilor de putere dominantă la vremea respectivă. Politica ce afectează persoanele în vârstă reflectă stratificarea societății pe gen, rasă și clasă. Ca atare, fenomenele de îmbătrânire și bătrânețea sunt legate direct de societate în totalitatea ei, fiind situate în aceasta și neputând fi considerate izolat de celelalte forțe sociale (Estes și Minkler, 1991; Estes *et al.*, 2003).

Aspecte ale îmbătrânirii în Marea Britanie

Deși îmbătrânirea este un proces care oferă noi posibilități, ea este însoțită și de un număr de provocări nu îndeajuns de bine cunoscute. Pe măsură ce oamenii îmbătrânesc, se confruntă cu probleme fizice, emoționale și materiale care pot fi cu greu depășite. Una dintre provocările care marchează o tranziție semnificativă este pensionarea. Pentru majoritatea oamenilor, munca nu înseamnă numai salariu, ea contribuie și la sentimentul identității personale. Astfel, pensionarea nu numai că are ca efect o scădere a venitului, dar ea poate conduce și la o pierdere a statutului cu care foarte puțini oameni se pot împăca. O altă tranziție semnificativă cu care se confruntă persoanele în vârstă este pierderea partenerului de viață. Văduvia poate reprezenta pentru cineva pierderea unui partener care a fost alături timp de patruzeci sau cincizeci de ani, și totodată o persoană care a fost sursa principală a companiei și a susținerii. Filmul hollywoodian *About Schmidt* (2002) îl situează pe Jack Nicholson în rolul unui bărbat care se împacă treptat cu schimbările din propria sa viață.

Populația în vârstă reflectă diversitatea societății Marii Britanii discutată de-a lungul acestei cărți. Oamenii în vârstă sunt bogați, săraci sau cu un statut intermediar; ei aparțin tuturor grupurilor etnice; trăiesc singuri sau în familii de diferite feluri; diferă în valorile politice și preferințe; și sunt atât homosexuali sau lesbiene, cât și heterosexuali. Mai mult, ca și alte persoane din Anglia, au stări de sănătate diferite. Aceste diferențe pot influența capacitatea persoa-

nelor în vârstă de a-și menține autonomia și bunăstarea în general.

Asemănător diversității populației vârstnice subliniată mai sus, „bătrânețea” acoperă astăzi un interval larg de vârstă, aflat în expansiune. Adesea se realizează deosebiră între vârstele a treia și a patra. Vârsta a treia acoperă anii cuprinși între cincizeci și șaptezeci și patru, atunci când oamenii sunt capabili să aibă vieți active independente, fiind pe zi ce trece tot mai eliberați de responsabilitățile parentale frecvente și de angajarea în muncă. Majoritatea celor care fac parte din acest grup au timp și bani pentru a-și consolida o piață de consum și de cultură în expansiune. Succesul companiei Saga din Marea Britanie, care comercializează produse adresate exclusiv consumatorilor trecuți de vârsta de cincizeci de ani, este dovada creșterii forței „lirei încărunțite”^{*}! În schimb, vârsta a patra se referă la anii de viață în care independența și capacitatea indivizilor de a-și purta singuri de grijă se schimbă dramatic.

În această secțiune, ne îndreptăm atenția către felul în care inegalitatea, genul și etnicitatea afectează experiența îmbătrânirii în Marea Britanie.

Inegalitatea și persoanele în vârstă

În general, în Marea Britanie, oamenii în vârstă tind să fie mult mai dezavantajați material decât alte segmente ale populației. Acest tablou se repetă și în alte țări ale UE, așa cum vedem în figura 6.3. Cu toate acestea, sentimentele oamenilor în vârstă referitoare la standardele proprii nu se bazează

doar pe factori materiali, ci se constituie în raport cu alte grupuri de referință cu care se compară. De asemenea, comparațiile pot fi și cu amintiri despre vremurile de demult. Prin aceasta, ei par a se compara pozitiv cu trecutul în termeni materiali (deși nu în mod necesar și în termeni morali sau sociali). Ei sunt mai predispuși comparațiilor cu standardele de viață de care se bucurau înainte de pensionare, despre care se poate spune că erau mai bune decât poziția lor actuală. Oamenii în vârstă pot să se compare și cu condițiile medii de viață la nivelul societății ca întreg sau cu cele ale altor pensionari. Așadar, în rândul persoanelor în vârstă, nu există o experiență subiectivă comună referitoare la inegalitate (Vincent, 1999).

Inegalitățile de clasă, rasă și gen sunt adesea exacerbate atunci când o persoană nu mai este angajată la locul de muncă, astfel că surplusul de inegalitate legat de vârstă înseamnă că femeia în vârstă, minoritățile și lucrătorii manuali sunt mai săraci decât echivalenții lor de grup aflați la vârsta de mijloc. Pensionarea poate avea ca rezultat o scădere a venitului, ceea ce poate cauza o reducere drastică a standardului de viață al unei persoane în vârstă. Posibilitatea de a-și asigura o pensie privată profesională sau personală în timpul angajării este unul dintre determinantii-cheie ai inegalității de venit între pensionari. În consecință, cel mai mare venit săptămânal în perioada pensionării îl au vârstnicii care au fost angajați odinioară ca specialiști sau manageri.

Analizăm mai în detaliu sărăcia în rândul oamenilor în vârstă în capitolul 10, „Sărăcia, excluderea socială și bunăstarea”.

^{*} În lb. engleză, expresia este „grey pound” și se referă la puterea economică a populației vârstnice (n.trad.).

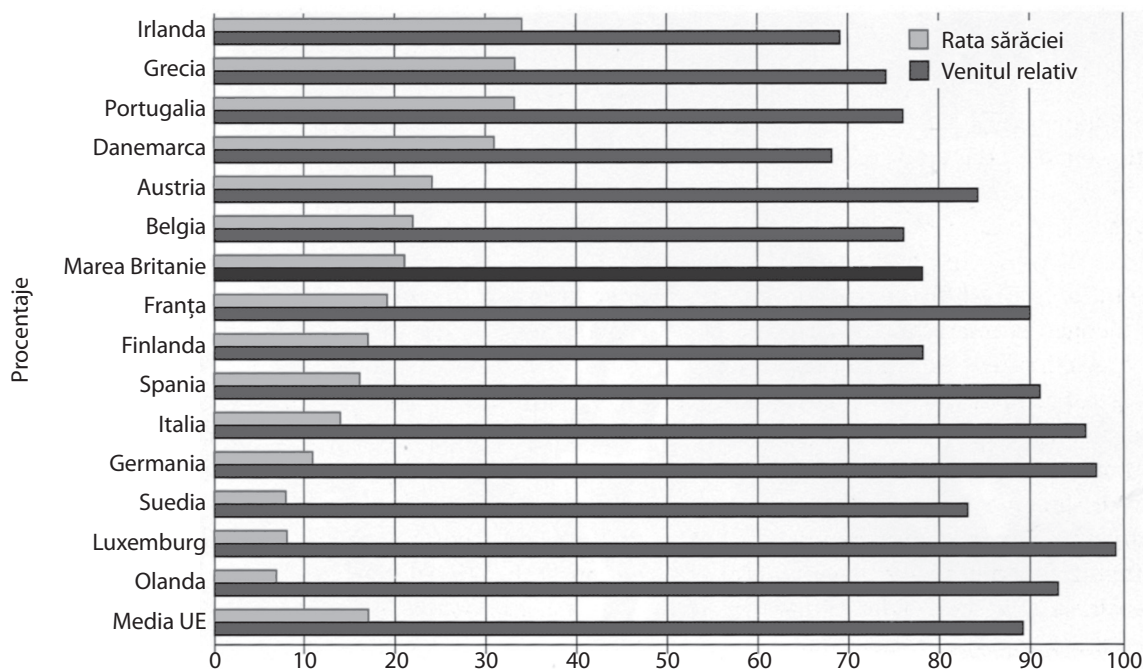

Figura 6.3 Rata sărăciei a) și venitul relativ b) al persoanelor de 65 de ani și mai mult: comparație între țările UE, 1998

a) Procentaj cu venit mai mic de 60% din venitul mediu echivalat al populației naționale

b) Venit mediu echivalat al celor în vârstă de 65 de ani și peste această vârstă, ca procentaj din populația cuprinsă între 0 și 64 de ani.

Sursă: Social Trends 34 (2004), p. 7.

Un sondaj asupra stilurilor de viață în rândul a 1 317 persoane în vârstă din Marea Britanie, realizat de Universitatea din Kent (Milne și Harding, 1999) a ajuns la concluzia existenței a două „lumi” distincte. Într-una din ele, compusă din indivizi aflați în primii ani de după pensionare, care trăiesc într-o gospodărie comună, cu o pensie de pe urma îndeplinirii unei profesii, există un stil de viață destul de confortabil. În cea de-a doua lume, în care intră cei de peste optzeci de ani care trăiesc singuri și cu puține economii, oamenii pot suferi de o sărăcie acută. Anxietatea cu privire la bani a fost surclasată doar de deteriorarea sănătății în ierarhia principalelor îngrijorări ale respondenților care au luat parte la sondaj.

Feminizarea ultimilor ani ai vieții

Femeile au tendința să trăiască mai mult decât bărbații. În Marea Britanie, speranța de viață pentru femei, în anul 2003, depășea cu cinci ani pe cea a bărbaților (Biroul Național de Statistici, 2004). Din acest motiv, văduvia este statutul preponderent al femeilor în vârstă. Aproximativ jumătate dintre femeile de șaiszeci și cinci de ani sau peste, și patruzeci și cinci la sută dintre femeile de optzeci și cinci de ani sau mai mult sunt văduve. În schimb, mai bine de trei sferturi dintre bărbații cu vârste cuprinse între șaiszeci și cinci și șaiszeci și nouă sunt căsătoriți, scăzând la 60 de procente în cazul celor ce se apropie de optzeci de ani (HMSO, 2004). Această predominanță numerică a

Pentru unele persoane, bătrânețea este o perioadă a sărăciei acute, a bolilor, a deprimării și a singurătății.

femeilor a fost descrisă ca „feminizare a ultimilor ani ai vieții”.

Deși perioada ultimilor ani ai vieții a fost îndeosebi feminină în a doua jumătate a secolului XX în Marea Britanie, proporția femeilor față de bărbați a oscilat, iar astăzi este întrucâtva în declin. Există astăzi, în Marea Britanie, de trei ori mai multe femei față de bărbați în vârstă de nouăzeci de ani, dar mulți consideră că acest raport va scădea până la doi la unul în anul 2021. Unul dintre motivele scăderii numărului femeilor față de bărbați este moartea atâtor tineri care au luptat în cel de-Al Doilea Război Mondial.

Această generație de femei a ajuns la pensionare pentru prima dată în 1961,

conform recensământului, și a început o dezechilibrare bruscă în proporția sexelor. Un al doilea motiv căruia i se datorează declinul proporției bărbați în vârstă – femei în vârstă îl reprezintă moartea mai rapidă a bărbaților față de femei, mortalitatea peste vârsta de șaizeci și cinci de ani în timpul celei de-a doua jumătăți a secolului XX. Figura 6.4 arată felul în care a oscilat proporția sexelor în rândul oamenilor în vârstă începând cu 1951.

Femeile bătrâne sunt mai expuse sărăciei decât bărbații de aceeași vârstă. Am văzut mai înainte că posibilitatea de a avea o pensie privată este una dintre cauzele principale ale inegalităților materiale între oamenii în vârstă. Femeile sunt mult mai puțin predispuse să aibă niveluri de pensie identice cu ale bărbaților datorită prăpastiei dintre genuri în ceea ce privește salarizarea și, de asemenea, datorită pierderii economiilor din timpul vieții asociată cu faptul că au avut copii. Numai 43 la sută dintre femeile în vârstă au un venit din pensiile private (inclusiv pensiile de urmaș bazate pe pensiile private ale soților din ultimii lor ani de viață), comparativ cu 71 la sută dintre bărbați (HMSO, 2004). Figura 6.5 arată proporția bărbaților și a femeilor de peste 65 de ani care primesc pensii private și sumele medii pentru cei cu această sursă de venit.

Studiile dezvăluie că în afară de acest nivel scăzut al venitului personal față de bărbați, femeile în vârstă mai suferă inegalități și în alte resurse, cum ar fi posesiunea de mașini. Numai 42 la sută dintre femeile cu vârste cuprinse între 75 și 84 de ani au o mașină, comparativ cu 66 la sută dintre bărbați. Discrepanța în deținerea mașinii pare să nu fie o preocupare majoră, dar ea

Anglia și Țara Galilor
Număr de femei la fiecare 100 de bărbați

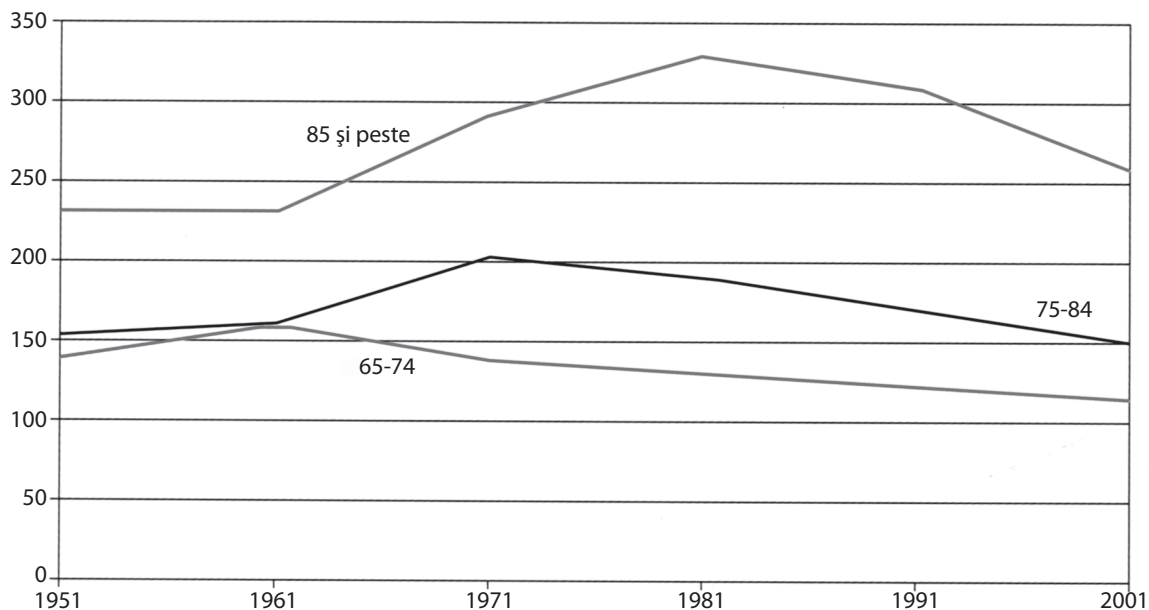

Figura 6.4. Proporția sexelor în rândul persoanelor bătrâne: pe vârste, 1951-2001^a

^a Pe baza estimărilor medii anuale

Sursă: *Social Trends* 34 (2004), p. 7.

poate restricționa semnificativ mobilitatea femeilor și accesul lor la îngrijiri, cumpărături și contacte cu ceilalți.

Odată cu înaintarea în vârstă, femeile suferă mai mult de dizabilități decât bărbații. Aceasta înseamnă că ele au nevoie de mai multă asistență și suport chiar și pentru rezolvarea unor sarcini simple și îndeplinirea unor rutine ale îngrijirii personale, cum ar fi îmbrăierea și urcatul și coborâtul din pat. Aproape jumătate dintre femeile engleze în vârstă trăiesc singure, în comparație cu doar o cincime dintre bărbații în vârstă. Astfel, există implicații specifice de gen pentru modelele de îngrijire care trebuie să devină accesibile populației în vârstă (Arber *et al.*, 2003).

Vârstă și etnicitate

Venitul persoanelor în vârstă din Marea Britanie care aparțin minorităților etnice tinde să fie mai scăzut decât cel al semenilor lor albi, iar eligibilitatea lor pentru obținerea ajutorului social pus la dispoziție de către stat este mai mare (Berthoud, 1998). Din punct de vedere al nivelului de bunăstare, persoanele în vârstă din grupurile etnice minoritare sunt dezavantajate și în alte privințe, cum ar fi deținerea unui autoturism personal și proprietatea unei locuințe (deși unele grupuri – cum ar fi indienii sau chinezii – au un procentaj al proprietarilor de locuințe comparabil cu cel al albilor). În general, față de alte grupuri, ratele înalte de sărăcie din Marea Britanie se înregistrează în rândul pakistanezilor și al celor originari

Marea Britanie				Procentaje	
	Procentaj primit		Mediana sumei pentru cei cu pensie privată (£ pe săptămână)		Venitul obținut din rata pensiilor private aparținând femeilor și bărbaților (procente)
	Bărbați	Femei	Bărbați	Femei	
Status marital					
Căsătoriți/coabitare	74	28	92	34	37
Celibatar	52	61	65	70	108
Văduv	70	56	61	46	75
Divorțați/separați	57	36	78	48	62
Grup socio-economic					
Specialiști/managerial	90	64	172	95	55
Intermediar	60	51	84	43	51
Obişnuit și manual	62	34	50	28	56
Toate	71	43	83	44	53

Figura 6.5 Pensile private primite în rândul celor în vârstă de 65 de ani și mai mult: pe bază de status marital și grup socio-economic, b 2001/2

a) Pensie ocupațională sau privată, inclusiv pensii de urmași

b) Bazate pe propria ocupație și clasificate conform Clasificării Statistice Naționale Socio-economice (CSNSE). Vezi Appendix, partea 1: CSNSE. Datele sunt neverificate.

Sursă: Social Trends 34 (2001), p. 11.

din Bangladesh, iar acest șablon se perpetuează până târziu, către sfârșitul vieții.

Ginn și Arber (2000) au examinat diferențele etnice și de gen reflectate în venitul persoanelor în vârstă. Ei au descoperit că femeile asiatice în vârstă tind să fie deosebit de dezavantajate. Minoritățile etnice care se pensionează sunt adesea incapabile să suplinească pensia de stat cu una ocupațională sau privată. Lipsa unei pensii private demonstrează că majoritatea populației minoritare vârstnice din Anglia a fost angajată odinioară pe termen scurt, că a fost discriminată pe piața muncii, a avut posibilități limitate și tipuri de slujbe doar în zonele în care s-au stabilit minoritățile și nu este nevoie de o fluentă a comunicării în limba engleză. Pentru femeile în vârstă din

anumite grupuri minoritare, dezavantajul economic poate să provină și din normele culturale care acționează ca o barieră în calea angajării de tânăr.

Politicele îmbătrânirii

„Criza îmbătrânirii globale”?

În Anglia anilor 1850, proporția populației cu vârsta de peste 65 de ani era de aproximativ 5 procente. Cifra este astăzi de peste 15 procente, și va continua să crească. Acest salt în distribuirea pe vârste în rândul populației prezintă provocări specifice pentru Anglia și multe alte țări industrializate. O modalitate de a înțelege de ce se întâmplă aceasta este să ne gândim la **rata dependenței** – raportul

Folosind imaginația sociologică: un viitor fără vârstă?

Mike Hepworth, în cartea sa Stories of Ageing (2000), folosește literatura pentru a-și încuraja cititorii să „exploreze ficțiunea ca resursă imaginativă pentru înțelegerea diferențierilor în experiența îmbătrânirii în societate”. În fragmentul de mai jos, Hepworth discută modul în care știința și tehnologia pot afecta în mod radical felul în care înțelegem îmbătrânirea:

De secole, în cultura occidentală îmbătrânirea a fost imaginată ca o condiție a existenței de care ființele umane pot fi salvate doar prin forțe supranaturale. Ce-i drept, tot timpul am fost preocupați să prelungim viața activă, dar până de curând această căutare a fost mai mult un vis decât o realitate. Iar atunci când oamenii au experimentat viața eternă, aceasta a fost mai degrabă un blestem decât o binecuvântare, ca în legenda Evreului rătăcitor și a Olandezului zburător. [Uneori, în literatură] forțele supranaturale intervin efectiv în ordinea naturală aparentă a lucrurilor pentru a opri cursul normal al îmbătrânirii fizice, așa cum este cazul lui Faust (Fielder, 1946), care face un pact cu Diavolul și își vinde propriul suflet, și în romanul lui Oscar Wilde despre corupția morală, *Portretul lui Dorian Gray*.

Dorian Gray este un estetic care arată foarte bine, cu o figură și un trup care rămân în mod misterios nemarcate de depravarea sa excesivă; toate semnele exterioare ale destrăbălării sale (în cazul său, manifestate prin îmbătrânire prematură) sunt transferate în mod misterios portretului său. Atunci când, în cele din urmă, atacă tabloul cu un cuțit în încercarea de a distruge proba trecutului său, el nu reușește decât să se distrugă pe sine, atât de mare devenise afinitatea dintre portret și el însuși. La moartea sa, portretul revine la imaginea sa din tinerețe – „întreaga minunție a tinereții și frumuseții sale alese” (1960: 167) – lăsând de nerecunoscut trupul mort al unui bătrân, „trecut, zbârcit și cu o figură dezgustătoare” (p. 167).

Până de curând, în cultura occidentală, în afara legendelor și imaginației romantice a existat doar

un singur viitor – cel al îmbătrânirii – cu condiția de a avea norocul să trăiești suficient de mult pentru a îmbătrâni: viziunea creștină a declinului inevitabil al trupului uman, moartea și o viață de apoi în Rai sau Iad. În gândirea creștină, separarea dualistă a trupului de suflet percepe îmbătrânirea în lumea temporală ca pe o scurtă perioadă de încercare pentru viața spirituală eternă din lumea cealaltă. Descompunerea cărnii eliberează sufletul sau sinele esențial pentru o existență în altă lume, în afara timpului. Raiul este compensația pentru o înaintare în vârstă virtuoasă și elegantă, și care nu caută pact cu Diavolul pentru prelungirea tinereții active.

Dar vremurile se schimbă rapid iar evoluțiile medicinei științifice moderne și ale tehnologiei au oferit o promisiune alternativă eliberării de trupul care îmbătrânește, chiar pentru această lume și nu doar pentru cea care urmează (Katz, 1996). Una dintre trăsăturile interesante ale acestei evoluții o constituie faptul că modelele contemporane ale unui viitor fără de bătrânețe au devenit predominante mai mult biologic decât spiritual (Cole, 1992). Convingerea prevalentă astăzi este că știința corpului biologic și nu religia sufletului etern este cea care va opri procesul de îmbătrânire și va extinde perioada tinereții. Proeminentul gerontolog social F. Gubrium (Gubrium, 1986) a comentat respingerea de către noi în societatea contemporană a acceptării „normalității” unui interval biologic limitat al vieții. Credința în potențialul nelimitat al științei de a rezolva probleme umane ne încurajează să devenim răbdători față de știința medicală pentru a transforma îmbătrânirea dintr-o fatalitate naturală ce ține de cursul vieții într-o boală potențial vindecabilă. În această perspectivă optimistă asupra viitorului îmbătrânirii, riscurile biologice la care suntem supuși în perioada bătrâneții vor putea fi vindecate, iar intervalul vieții umane va putea fi extins mult dincolo de proporțiile biblice. Cândva, îmbătrânirea va dispărea din agenda umanității atunci când se vor fi găsit tratamente pentru bolile bătrâneții,

iar părțile suferinde și vătămate ale trupului vor putea fi înlocuite.

Una dintre căile de înfrângere a procesului de îmbătrânire este ca oamenii să devină roboți sau să își asume trupurile „post-umane” de ființe parțial tehnologice, parțial umane (Featherstone, 1995). [Spre deosebire de ideea lui Drew Leder a „trupului care dispare” (1990), care își face simțită prezența prin durere, boală și disfuncționalitate], această viziune asupra viitorului este una în care trupul care se evaporă, *dispare* literalmente. Orice parte a trupului care cauzează suferințe în viața de mai târziu va fi îndepărtată și înlocuită cu un substitut construit genetic sau cu unul transplantat. Legenda îmbătrânirii corpului va deveni astfel nu numai o poveste despre felul în

care indivizii înving sau ajung la limitele lor, însuși science-fiction-ul devine realitate. Corpul va fi o mașină, iar îmbătrânirea poate să nu mai fie un subiect de îngrijorare.

Sursă: Hepworth (2000), pag. 124-125.

Întrebări:

1. Este dorința de tinerețe veșnică produsul unei societăți în îmbătrânire?
2. Dacă putem elimina efectele îmbătrânirii asupra trupului, are sens să mai discutăm despre îmbătrânire ca atare?
3. Sunteți de acord cu pretenția unor sociologi că putem prospecta un viitor fără îmbătrânire?

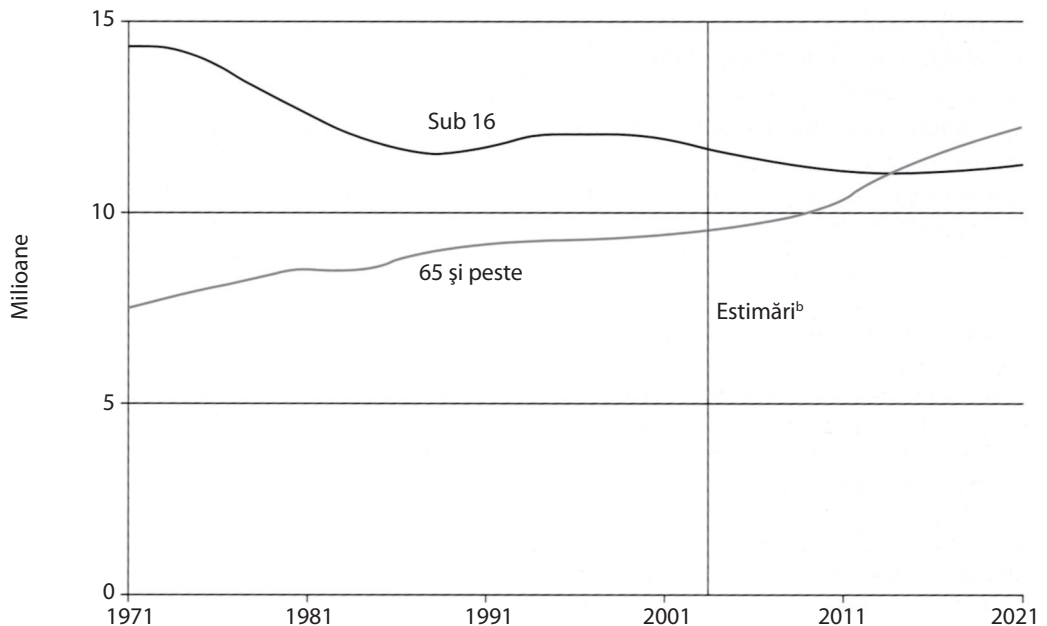

Figura 6.6 Populație dependentă pe vârste, Marea Britanie, 1971-2021^a

^a Estimările populației pentru 2001 și 2002 includ rezultate provizorii din aplicația Manchester*

^b Estimări pe baza anului 2001

Sursă: *Social Trends* 34 (2004), p. 17

dintre numărul de copii și pensionari, pe de o parte, și numărul de salariați, pe de altă parte. (În figura 6.6. este înfățișat raportul de dependență din ce în ce mai mare din câteva regiuni ale Marii Britanii.) Pe măsură ce proporția oamenilor în vârstă continuă să crească, cererile de servicii sociale și de sisteme de îngrijire vor crește și ele. Creșterea nivelului speranței de viață înseamnă că pensiile vor trebui plătite pentru mai mulți ani decât în prezent (vezi figura 6.7).

În orice caz, populația ocupată este cea care sponsorizează programele ce susțin populația în vârstă. Pe măsură ce crește rata dependenței persoanelor în vârstă, unii susțin că resursele disponibile vor fi forțate. În lumina estimărilor demografice, guvernele, grupurile de interese și politicienii sunt obligați să privească în viitor și să dezvolte propuneri pentru rezolvarea nevoilor unei populații în schimbare. Unele asociații de pensionari sunt îngrijorate astăzi că schema de plată a unei pensii obișnuite nu mai poate fi păstrată pe termen lung. Ele au cerut o creștere a vârstei de pensionare minime atât pentru femei (astăzi șaizeci; în creștere până la șaizeci și cinci), cât și pentru bărbați (astăzi șaizeci și cinci) până la șaptezeci de ani, pentru a compensa longevitatea din ce în ce mai mare. (Dezbaterile despre îmbătrânirea populației și cheltuirea resurselor sunt prezentate în caseta de mai jos.)

Recent, conceptul de om în vârstă ca „populație dependentă” a fost criticat; a înfățișat un grup ca „dependent” sugerează ideea că ei ar constitui într-un fel oarecare o problemă pentru societate. Chris Gilleard și Paul Higgs (2005) au susținut că astăzi societatea este tot mai abundentă, iar viața, tot mai îmbelșugată. Deși acceptă ideea că nu toți bătrânii sunt la fel de bine adap-

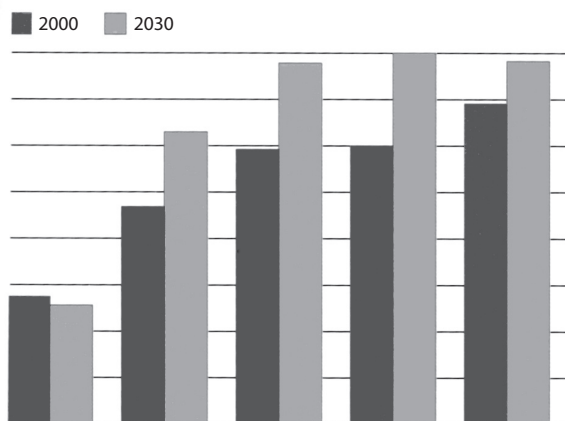

Figura 6.7. Fondul de pensii ca procentaj din PIB în țările selectate, 2000 și 2030.

Sursă: „The Crumbling Pillars of Old age”, *The Economist* (27 septembrie 2003).

tați și cu posibilități materiale, ei susțin că pentru majoritatea oamenilor care se gândesc la pensionare ultima perioadă a vieții s-a schimbat în mai bine. Multe dintre concepțiile aplicate convențional statutului oamenilor din perioadele târzii ale vieții – de exemplu, că ar fi dezangajați din punct de vedere social sau dependenți de stat – par insuficiente în zilele noastre. De exemplu, generația adulților care astăzi ating vârsta pensionării a crescut în perioada de după război, între 1950 și 1960, când cultura tinerilor devenise dominată de „consumul ostentativ” de modă, muzică etc. Cum și-au păstrat și astăzi, la bătrânețe, obiceiurile dobândite în tinerețe, aceștia continuă să fie consumatori însemnați și să se bucure de un stil de viață independent.

Arber și Ginn (HMSO, 2004) au susținut, de asemenea, ideea reconsiderării dependenței. Mai întâi, categoriile de vârstă folosite pentru a defini dependența (sub șaisprezece ani și peste șaizeci și patru) nu

Îmbătrânirea și statul bunăstării: o bombă cu ceas?

Ce înseamnă o populație care îmbătrânește atunci când suntem în situația unui stat al bunăstării? În *Averting the Old Age Crisis* (1994), Banca Mondială susținea că numărul din ce în ce mai mare de persoane în vârstă înseamnă că susținerea pensiilor și îngrijirilor medicale din fondurile statului bunăstării va fi tot mai dificil de realizat. Un adevăr valabil atât pentru lumile dezvoltate, cât și pentru cele în curs de dezvoltare, doar că țările bogate se vor confrunta cu această problemă mai devreme decât celelalte. Aici, raportul dintre salariați și cei de peste șaiszeci și cinci de ani este, de regulă, de patru la unu, dar va fi de doi la doi în 2030. Populația ocupată trebuie să suporte un impozit imens pentru a susține numărul din ce în ce mai mare de oameni care cer pensii. În ultimii ani, a apărut un adevărat flux de cărți, conferințe și inițiative politice despre cum ar trebui abordate aceste probleme (*The Economist*, 2000).

Câțiva autori contemporani au contestat această perspectivă. Într-un studiu asupra sistemului de pensii american, intitulat *Social Security: The Phony Crisis* (1999), Dean Baker și Mark Weisbrot au demonstrat că, indiferent de gradul de conservatorism al presupunerilor referitoare la creșterea economică, prognoza falimentului sistemului de asigurare socială în SUA pentru următorii treizeci de ani este foarte puțin probabil să se adeverească. Ei susțin că, în cea mai mare parte, presiunea pentru privatizarea sistemului vine de pe Wall Street, deoarece dacă un sistem public de plată a asigurării sociale este înlocuit de pensiile individuale private, industria americană de servicii financiare ar câștiga 130 de milioane de noi conturi de investiții.

În mod asemănător, în renumitul său sondaj mondial referitor la asigurarea pentru pensie, *Banking on Death* (2002), sociologul britanic Robin Blackburn a susținut că temerile conform cărora o populație în curs de îmbătrânire va conduce la

o criză a pensiilor au fost răspândite de interese financiare și de dreapta politică, în intenția de a cere cu insistență alternative ale pieței libere la pensia de stat. Aceasta a condus, în timp, la mari obstacole referitoare la asigurarea socială a oamenilor după pensionare. Blackburn este critic și cu privire la felul în care companiile private au folosit fondurile de pensii – lumea „capitalismului încărunțit” cum o numește el – în care economiile angajaților sunt administrate de managerii fondurilor de pensii care caută, mai degrabă, cele mai scurte termene de rambursare a investițiilor, fiind mai puțin preocupați de siguranța pe termen lung a celor care investesc.

În cartea sa, *The Imaginary Time Bomb* (2002), sociologul britanic Phil Mullan a căutat să înlăture o serie de mituri referitoare la problemele sociale devastatoare legate de îmbătrânirea populației, considerată de unii drept o bombă cu ceas. De exemplu, în ceea ce privește îngrijirea sănătății, Mullan susține că îmbătrânirea populației care va aduce cu sine o creștere exponențială în îmbolnăviri și dependență nu este decât un mit. El ripostează că îmbătrânirea nu este o boală, și cei mai mulți oameni în vârstă nu sunt nici bolnavi, nici nu au dizabilități. Unul dintre motivele pentru care oamenii trăiesc mai mult este îmbunătățirea condițiilor de trai din ultimul secol, și tot el susține că dacă acest proces de ameliorare continuă, oamenii în vârstă vor fi mai voinici și mai sănătoși decât predecesorii lor. Un al doilea „mit” pe care îl atacă Mullan este credința că îmbătrânirea populației va ruina schema pensiei de stat, astfel încât pensiile trebuie să fie ameliorate și prin alte mijloace decât cele de stat, anume prin cele private. Mullan subliniază că asigurarea de pensii de către stat tinde să fie mult mai eficientă decât schemele private, astfel încât nu există niciun temei pentru această reformă.

mai reflectă modelele actuale ale ocupațiilor în Marea Britanie. Astăzi, din ce în ce mai puțini tineri sunt angajați permanent la vârsta de 16 ani, căutând să rămână în domeniul educației formale pentru cât mai multă vreme, iar majoritatea celor care lucrează părăsesc piața muncii mult după vârsta de șaiszeci și cinci de ani. În același timp, tot mai multe femei dețin locuri de muncă plătite, decalând angajarea pe termen scurt în rândul bărbaților.

În al doilea rând, susțin Arber și Ginn, activitățile în beneficiul economiei nu rezultă numai dintr-o participare activă pe piața muncii. Dovezile arată că persoanele în vârstă, departe de a fi o povară, aduc contribuții importante pe plan economic și social. Ele sunt adesea implicate în asigurarea unei îngrijiri neplătite și informale a partenerilor lor suferinzi, reducând drastic costul de stat al asigurării îngrijirii medicale. De asemenea, sunt și o sursă importantă de îngrijire pentru nepoți, permițându-le fiicelor și nurorilor să ocupe un loc pe piața muncii. Bătrânii sunt activi și în organizații voluntare. Arber și Ginn susțin că persoanele în vârstă pot fi și o sursă importantă de suport financiar pentru creșterea copiilor lor – de exemplu, acordarea de împrumuturi, cheltuieli pentru educație, daruri și ajutor în gospodărie. Majoritatea studiilor au descoperit că părinții în vârstă continuă să asigure și un suport emoțional copiilor lor adulți, îndeosebi în perioade dificile, precum divorțul.

Discriminarea pe criterii de vârstă

Grupurile de activiști au început să lupte împotriva **discriminării pe criterii de vârstă**, căutând să încurajeze o perspectivă pozitivă asupra bătrâneții și a persoanelor în vârstă. Curentul menționat reprezintă o

ideologie la fel ca și sexismul și rasismul. Există tot atât de multe stereotipuri false referitor la persoanele în vârstă, pe cât există și în alte sfere. De exemplu, adesea se consideră că muncitorii în vârstă sunt mai puțin competenți decât cei tineri, că majoritatea oamenilor peste șaiszeci și cinci de ani sunt în spitale sau în aziluri și că mulți dintre ei sunt senili. Toate aceste convingeri sunt eronate. Productivitatea și prezența la locul de muncă la muncitorii de peste șaiszeci și cinci de ani sunt în medie mai mari decât cele ale grupelor de vârstă tinere: 95 la sută dintre oamenii de peste șaiszeci și cinci de ani trăiesc în locuințe private; și numai 7 la sută dintre cei cuprinși între șaiszeci și cinci și optzeci de ani ar prezenta simptome de deteriorare senilă. În Marea Britanie, guvernul a înaintat propuneri pentru pedepsirea discriminării pe criterii de vârstă, care poate interveni în domenii precum recrutarea, instruirea (inclusiv acceptarea în studiile superioare), promovarea, salarizarea, păstrarea slujbei și – semnificativ – pensionarea.

Într-un studiu (Levin, 1988), studenților de la un colegiu li s-au arătat fotografii ale aceluiși bărbat la vârste diferite, douăzeci și cinci, cincizeci și doi și șaptezeci și trei de ani și li s-a cerut să îl evalueze în termenii unor caracteristici de personalitate. Evaluările au fost mult mai nefavorabile în cazul bărbatului înfățișat la vârsta de șaptezeci și trei de ani. Atunci când arăta bătrân în fotografie, studenții au fost mult mai înclinați să îl perceapă negativ, chiar dacă nu știau absolut nimic despre el. Doar simplul fapt că era bătrân a fost suficient să declanșeze un stereotip cultural negativ. Stereotipurile mult răspândite de tipul „bătrân țăfnos” pot conduce la opinii personale foarte dureroase pentru oamenii în vârstă.

Oamenii mai în vârstă asigură adesea un ajutor extrem de util comunităților lor supraveghindu-și, de exemplu, nepoții.

Sociologul Bill Bytheway a oferit o perspectivă teoretică asupra discriminării pe criterii de vârstă, bazată pe constructivismul social (o abordare despre care s-a vorbit în capitolul 5). Bytheway (1995) începe prin interogarea asupra veridicității termenilor „vârstă înaintată” și „bătrânețe”, susținând că noi presupunem întrucâtva veridicitatea universală a acestor termeni, calitate pe care, de fapt, nu o au. El a demonstrat aceasta întrebând ce se înțelege prin „vârstă înaintată”: „Este o condiție, o perioadă a vieții, o stare a minții, sau ce?” Există vreo dovadă științifică că există ceva care să se numească vârstă înaintată? Dacă da, cum ajung oamenii în această situație și devin vârstnici? Pentru Bytheway, categoriile pe care le folosim pentru a descrie îmbătrânirea – precum „bătrânețe” și „bătrânul” – sunt ele însele discriminatorii. Ele sunt construite social pentru ca grupurile dominante să poată

legitima separarea și organizarea oamenilor pe baza vârstei lor cronologice, având un oarecare câștig din inegalitățile asociate discriminării pe criterii de vârstă.

Încărunțirea populației lumii

Lumea este cuprinsă astăzi de o „explozie a îmbătrânirii”. Raportul Națiunilor Unite din 1998 asupra capitalului de populație* subliniază că populația în vârstă de șaizeci și cinci de ani și peste din lumea întreagă a crescut în jurul cifrei de 9 milioane în 1998. În 2010, numărul va ajunge la 14,5 milioane; în 2050, la 21 de milioane. Cea mai rapidă creștere a categoriei de vârstă de șaizeci și cinci de ani și peste va avea loc în rândul

* În text, United Nations Population Fund – UNFPA (n.trad.).